

УДК 343.9:343.347:343.974

А.П. Сакаль, здобувач кафедри
криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ЩО ВЧИНЕНІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИМИ ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ УГРУПОВАННЯМИ

Розглянуто особливості розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, які вчиняють транснаціональні організовані злочинні угруповання, із застосуванням заходів міжнародного співробітництва.

Ключові слова: міжнародне співробітництво, транснаціональні організовані злочинні угруповання, злочини у сфері обігу наркотичних засобів, міжнародна правова допомога.

Рассмотрены особенности расследования преступлений в сфере оборота наркотических средств, совершаемых транснациональными организованными преступными группировками, с применением мероприятий международного сотрудничества.

The paper studies special features of the international cooperation for the investigation of drug related crimes committed by the transnational organized crime gangs.

Інтенсивний розвиток світових інтеграційних процесів зумовив не лише кількісне зростання злочинності, а й удосконалення засобів, методів і прийомів, які вона використовує. Об'єднання злочинної діяльності на міжнародному рівні спричинило виникнення транснаціональних організованих злочинних угруповань. У структурі транснаціональної злочинності сьогодні «домінують» злочини у сфері обігу наркотичних засобів¹. Зловживання наркотиками, створюючи серйозну загрозу життю, здоров'ю та гідності мільйонів людей, руйнує генофонд націй, підриває фундаментальні основи суспільства та держави. Швидке поширення транснаціонального наркобізнесу, яке відбувається упродовж останніх десятиліть, становить катастрофічну суспільну загрозу.

¹ Використання терміна «наркотичні засоби» у статті є узагальненим. Під час їх визначення слід керуватися Переліком наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (згруповані у списки наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори наркотичних засобів і психотропних речовин, внесені до таблиць I—IV згідно із законодавством України та міжнародними договорами України). Перелік і зміни до нього затверджуються Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у сфері охорони здоров'я і публікуються в офіційних друкованих виданнях.

Статистичні дані МВС України свідчать про значне поширення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів. Так, у 2013 році до Єдиного реєстру досудових розслідувань було внесено дані про 57970 розпочатих кримінальних проваджень у цій сфері, серед яких за ст. 307 Кримінального кодексу України (далі — КК України) «Незаконне виробництво, придбання, перевезення чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів» — 14780 кримінальних проваджень [1]. Зрозуміло, що за такого стану справ потрібне об'єднання зусиль світового співтовариства у боротьбі з такими злочинами, розробка практичних рекомендацій з їх розслідування.

Різні аспекти діяльності організованих злочинних угруповань у сфері обігу наркотичних засобів досліджували такі вітчизняні вчені, як: Ю.В. Баулін, М.Г. Вербенський, Є.М. Карпенко, А.А. Музика, Д.Й. Никифорчук, Р.М. Павленко, В.Г. Пшеничний, Е.В. Расюк, О.В. Столярський, Д.Ю. Стригун, О.М. Стрільцов, С.О. Сорока, В.А. Тимошенко, В.О. Романюк, М.С. Хруппа, Л.Г. Шарай, В.М. Шевчук, С.М. Щербаківський та інші.

Однак умови сьогодення потребують розгляду особливостей розслідування діяльності транснаціональних організованих злочинних угруповань, що мають розгалужену мережу міжнародних зв'язків, використовують канали збуту наркотичних засобів у різних державах. З огляду на те, що однією із головних особливостей розслідування таких злочинів є застосування заходів міжнародного співробітництва, метою статті є дослідження теоретичних засад і практики реалізації заходів міжнародного співробітництва під час розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, що вчинені транснаціональними організованими злочинними угрупованнями.

Загалом міжнародне співробітництво під час кримінального провадження має кілька форм реалізації:

- міжнародна правова допомога;
- екстрадиція особи;
- перейняття кримінального провадження;
- передання засуджених осіб;
- визнання та виконання вироків іноземних держав [2, с. 12—16].

У цьому дослідженні буде акцентовано увагу на вирішенні завдань кримінального провадження під час досудового розслідування злочинів зазначеної категорії. Згідно з п. 5 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України) [3] досудове розслідування — це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Згідно з КПК України міжнародна правова допомога — це проведення компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування, судового розгляду або для виконання вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою (п. 1 ст. 541 КПК України).

Екстрадиція особи — це видача особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку (п. 2 ст. 541 КПК України).

Переїняття кримінального провадження — це здійснення компетентними органами однієї держави розслідування з метою притягнення особи до кримінальної відповідальності за злочини, вчинені на території іншої держави, за її запитом (п. 3 ст. 541 КПК України).

Зазначені форми міжнародного співробітництва реалізуються згідно з нормами національного законодавства (розділ IX КПК України «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» [3]) та міжнародних договорів України.

При цьому положення міжнародних договорів України, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України, мають пріоритет перед нормами національного законодавства (згідно зі ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори» (2004 р.) [4]).

На цей час співробітництво між правоохоронними органами різних держав у сфері боротьби з обігом наркотиків транснаціонального характеру розвивається доволі інтенсивно, застосовуються нові форми і методи співпраці. Таке міжнародне співробітництво здійснюється на трьох рівнях: двосторонньому (між державами), регіональному, загальносвітовому.

Зазначена діяльність регулюється положеннями відповідних міжнародних договорів, які визначають міжнародну протиправність, закладають основи узгодженого співробітництва держав при розслідуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, що вчиняють транснаціональні організовані злочинні угруповання. Це Єдина конвенція про наркотичні засоби (1961 р.) з поправками, внесеними до неї Протоколом (1972 р.) [5], Конвенція про психотропні речовини (1971 р.) [6], Конвенція про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин (1988 р.) [7], Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р.) з Протоколами до неї [8, с. 554—606], Угода про порядок передачі зразків наркотичних засобів, психотропних речовин та їх прекурсорів (2012 р.) [9] та низка інших.

Вагомим правовим підґрунтям реалізації заходів міжнародного співробітництва під час розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, вчинених транснаціональними організованими злочинними угрупованнями, є багатосторонні міжнародні договори з питань реалізації окремих форм міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні. Це Європейська конвенція про видачу правопорушників (1957 р.) з Додатковим протоколом (1975 р.) та Другим додатковим протоколом (1978 р.) [10, с. 10—111], Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах (1959 р.) з Додатковим протоколом (1978 р.) та Другим додатковим протоколом (2001 р.) [11, с. 12—232], Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах (1972 р.) [12, с. 297—327], Мінська конвенція (1993 р.) з Протоколом (1997 р.) [13, с. 463—497].

Міжнародне співробітництво у сфері, про яку йдеться, регулюється й окреслені питання регламентуються відповідними двосторонніми міжнародними договорами України, які визначають заходи такого співробітництва з урахуванням законодавства держав-учасниць і практики його реалізації.

Важливе значення для розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів мають й інші міжнародні договори України, зокрема міжвідомчі, які покликані сприяти такому розслідуванню шляхом вирішення практичних питань міжнародного

співробітництва на двосторонньому або регіональному рівнях згідно із завданнями певного правоохоронного органу чи напряду співпраці [4]. Це, наприклад, Угода про взаємодію міністерств внутрішніх справ незалежних держав у сфері боротьби зі злочинністю (1992 р.) [14], Договір про співробітництво між Урядом України і Урядом Республіки Хорватія у боротьбі з тероризмом, контрабандою, зловживаннями наркотиками, організованою та іншою злочинністю (1993 р.) [15], Угода між Міністерством внутрішніх справ України і Федеральною службою Російської Федерації з контролю за обігом наркотиків про співробітництво в боротьбі з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та їх прекурсорів (2011 р.) [16] та багато інших.

Потреба в оперативній взаємодії з правоохоронними органами іноземних держав виникає, коли під час кримінального провадження щодо злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, вчинених транснаціональними організованими злочинними угрупованнями, в органів досудового розслідування України з'являється інформація, що певні злочинні дії — складові злочинного механізму — вчиняються на території іноземної держави.

На початковому етапі забезпечення взаємодії перевагу надають обміну інформацією між компетентними органами держав. Цей обмін інформацією (як у процесуальному, так і у непроцесуальному аспекті) дозволяє з'ясувати первинні обставини розслідуваного злочину, особливості поширення злочинної діяльності на територію кількох держав чи залучення їх громадян як співучасників. Своєчасний обмін такою інформацією дозволить не лише вчасно виявити злочин на території держави та розпочати кримінальне провадження (порушити кримінальну справу), а й зафіксувати сліди злочину, затримати осіб за підозрою у його вчиненні.

Важливе значення має попереднє узгодження змісту запиту про надання міжнародної правової допомоги чи інших форм міжнародного співробітництва з представниками запитуваної держави, адже підготовка належного запиту про міжнародне співробітництво значною мірою визначає успіх співпраці.

З огляду на те, що діяльність транснаціональних організованих злочинних угруповань у сфері обігу наркотиків має високий рівень організації, супроводжується заходами конспірації та приховування злочинів, їх розслідування потребує активної взаємодії й оперативного вирішення нагальних питань. Запити про міжнародне співробітництво доцільно надсилати електронним, факсимільним тощо зв'язком з одночасним надсиланням їх поштовим зв'язком [3]. У такому випадку до отримання оригіналу запиту компетентні правоохоронні органи запитуваної держави можуть вжити невідкладних заходів і встановити фізичних та юридичних осіб, яких стосуватиметься запит, їх місцезнаходження, перевірити інформацію за обліками тощо.

Як свідчать результати аналізу слідчої практики, більшість запитів про надання міжнародної правової допомоги передбачає проведення низки процесуальних дій, розшукових заходів, перевірки об'єктів за обліками, вирішення інших завдань розслідування, що може суттєво затримати виконання запиту, а отже, використання всіх можливих важелів з прискорення його виконання має важливе значення.

Згідно з частиною другою ст. 558 КПК України строк виконання запиту (дурчення) про міжнародну правову допомогу на території України становить один місяць з дати його отримання (крім виключних випадків щодо його подовження).

Однак така вимога чітко не визначена у міжнародних договорах, а тому цей термін не завжди дотримується, причому обома сторонами. За таких умов ще більшої актуальності набуває принцип оперативності співпраці.

Важливе значення для розслідування злочинів, про які йдеться, має Угода про порядок передачі зразків наркотичних засобів, психотропних речовин та їх прекурсорів (2011 р.), ратифікована Законом України від 20 червня 2012 року із заявою та застереженням [9]. Угоду укладено між урядами держав-учасниць СНД (Азербайджанською Республікою, Республікою Білорусь, Російською Федерацією, Республікою Таджикистан, Республікою Вірменія, Республікою Туркменістан, Республікою Казахстан, Республікою Узбекистан, Киргизькою Республікою, Україною, Республікою Молдовою).

Угода відкриває широкі можливості для співробітництва держав. У ній визначено порядок передачі зразків наркотичних засобів, психотропних речовин та їх прекурсорів, вилучених з незаконного обігу, для здійснення оперативно-розшукових заходів, забезпечення проведення порівняльних криміналістичних досліджень, а також з науковою та навчальною метою (ст. 1 Угоди). Крім цього, передбачено низку заходів і принципів міжнародного співробітництва, а саме:

- передання компетентними органами держав зразків наркотиків та їх прекурсорів, вилучених у ході проведення оперативно-розшукових заходів, дізнання, слідчих дій, а також отримання в інший спосіб (ст. 2 Угоди);
- безпосередня взаємодія компетентних органів держав (перелік яких вони визначають самі й повідомляють про них депозитарію), а також взаємодія шляхом обміну кореспонденцією дипломатичними каналами (ст. 2 Угоди);
- особливий порядок переміщення зразків наркотиків та їх прекурсорів через державні (митні) кордони держав — учасниць Угоди, а також переміщення транзитом територіями держав — учасниць Угоди, що здійснюється у першочерговому (пріоритетному) порядку; також визначені і вимоги до оформлення документів на їх перевезення (ст. 3, додатки 1—3 Угоди). Під час ратифікації Угоди Україна висловила застереження такого змісту «Україна залишає за собою право проводити митний огляд відповідно до національного законодавства» [9];
- порядок складання запиту компетентних органів сторін про надання сприяння та його необхідні реквізити, що є підставою для співробітництва; можливість надання будь-якої додаткової інформації до запиту, що буде корисною для його виконання (ст. 4 Угоди);
- обов'язок компетентного органу запитуваної сторони вжити всіх необхідних заходів для забезпечення своєчасного, повного і якісного виконання запиту (ст. 5 Угоди);
- можливість повної або часткової відмови у виконанні запиту, якщо є загроза завдання шкоди державним інтересам або є суперечність із національним законодавством запитуваної сторони (ст. 7 Угоди);
- оперативне вирішення питань, пов'язаних з допущеними недоліками щодо визначення компетентних органів держав: «...якщо виконання запиту про надання сприяння не входить до компетенції органу, який отримав запит, то цей орган негайно передає його відповідному компетентному органу запитуваної Сторони і повідомляє про це компетентному органу запитуючої Сторони» (ст. 7 Угоди).

Зазначене сприяє підвищенню ефективності співпраці, адже якщо запит про міжнародне співробітництво надійшов до неналежного компетентного органу запитуваної держави, він повертається назад виконавцю (представникам компетентних органів запитуючої держави) і після проведення певних уточнень знову надсилається для подальшого вирішення завдань міжнародного співробітництва. Передбачена в Угоді можливість оперативного усунення помилки у визначенні неналежного суб'єкта має важливе значення для вирішення невідкладних практичних завдань.

Ефективному вирішенню поставлених завдань сприяє й визначення російської мови як робочої мови співробітництва (ст. 9 Угоди). Нормативне закріплення цього положення дозволяє уникнути труднощів, пов'язаних з перекладом, адже за загальним правилом запит про міжнародне співробітництво і долучені до нього документи супроводжуються засвідченим у встановленому порядку перекладом мовою, визначеною відповідним міжнародним договором України, а за відсутності такого договору — офіційною мовою запитуваної сторони або іншою прийнятною для цієї сторони мовою (частина третя ст. 548 КПК України).

Важливе значення для міжнародного співробітництва у сфері, про яку йдеться, має Концепція співробітництва держав — учасниць Співдружності Незалежних Держав у протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх прекурсорів від 7 жовтня 2002 року [17]. Основними формами співробітництва згідно зі ст. 3 Концепції є:

- обмін оперативною, статистичною, науково-методичною та іншою інформацією про стан наркозлочинності, нові зразки наркотиків і прекурсорів, що перебувають у незаконному обігу, а також інформацією для поповнення єдиного банку даних про транснаціональні злочинні угруповання та їх лідерів, які причетні до злочинної діяльності;

- проведення спільних слідчих дій, спеціальних операцій, оперативно-профілактичних і оперативно-розшукових заходів, у тому числі з використанням методу контрольованої поставки, та надання правової допомоги у цивільних і кримінальних справах, створення і зміцнення спеціальних підрозділів з боротьби з незаконним обігом наркотиків, оснащення їх сучасними приладами виявлення та ідентифікації;

- аналіз стану, структури, динаміки та наслідків незаконного обігу наркотиків і прекурсорів, результатів роботи із запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування відповідних злочинів, формування на його основі відповідних рекомендацій і пропозицій з удосконалення правового регулювання, форм і методів спільної діяльності та низка інших.

Формування концептуальних засад реалізації заходів міжнародного співробітництва з метою розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, що вчинені транснаціональними організованими злочинними угрупованнями, неможливе без опрацювання наукових джерел із цієї проблематики, положень міжнародних договорів і законодавства України, емпіричних даних. Сьогодні відповідні органи відчують потребу в розробці належних криміналістичних рекомендацій із цієї проблематики, їх упровадження у діяльність з розслідування зазначених транснаціональних злочинів.

Список використаної літератури

1. *Статистичні дані МВС України «Звіт про результати роботи слідчих підрозділів ОВС з досудового розслідування у кримінальних провадженнях, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів (розділ XIII КК України) за 2013 рік».*

2. *Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження* : наук.-прак. посіб. [Блажівський Є.М., Козьяков І.М., Толочко О.М. та ін.] ; за заг. ред. Л.О. Фролової. — К. : Алерта, 2013. — 348 с.

3. *Кримінальний процесуальний кодекс України* : Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». — К. : ПАЛИВОДА А.В., 2012. — 382 с.

4. *Про міжнародні договори України* : Закон України від 29 червня 2004 року // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 50. — Ст. 540.

5. *Единая конвенция о наркотических средствах от 30 марта 1961 года с поправками, внесенными в соответствии с Протоколом 1972 года / Україна у міжнародно-правових відносинах* : зб. докум. — К., 1996. — Кн. 1 : Боротьба зі злочинністю та взаємна правова допомога. — С. 155—209.

6. *Конвенция о психотропных веществах от 21 февраля 1971 года / Україна у міжнародно-правових відносинах* : зб. докум. — К., 1996. — Кн. 1 : Боротьба зі злочинністю та взаємна правова допомога. — С. 209—244.

7. *Конвенция Организации Объединенных Наций о борьбе против незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ от 19 декабря 1988 года / Україна у міжнародно-правових відносинах* : зб. докум. — К., 1996. — Кн. 1 : Боротьба зі злочинністю та взаємна правова допомога. — С. 244—285.

8. *Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року з Протоколами, що її доповнюють від 15 листопада 2000 року № 55/25 ГА ООН / Збірник міжнародних договорів України про правову допомогу у кримінальних справах. Багатосторонні договори.* — К., 2006. — С. 554—606.

9. *Угода про порядок передачі зразків наркотичних засобів, психотропних речовин та їх прекурсорів від 18 жовтня 2011 року* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0866-12>.

10. *Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 року з двома Додатковими протоколами 1975 та 1978 років / Збірник міжнародних договорів у кримінальних справах. Багатосторонні договори.* — К., 2006. — С. 12—111.

11. *Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 року з Додатковими протоколами 1978 та 2001 років / Збірник міжнародних договорів України про правову допомогу у кримінальних справах. Багатосторонні договори.* — К., 2006. — С. 112—232.

12. *Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах від 15 травня 1972 року / Збірник міжнародних договорів про правову допомогу у кримінальних справах. Багатосторонні договори.* — К., 2006. — С. 297—327.

13. *Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 року / Збірник міжнародних договорів про правову допомогу у кримінальних справах. Багатосторонні договори.* — К., 2006. — С. 463—497.

14. *Угода про взаємодію міністерств внутрішніх справ у сфері боротьби зі злочинністю від 24 квітня 1992 року / Правові основи міжнародної діяльності МВС України* : зб. міжн.-прав. догов. докум. : у 2 т. / МВС України. — К., 1997. — Т. 2. — С. 68—73.

15. *Договір про співробітництво між Урядом України і Урядом Республіки Хорватія у боротьбі з тероризмом, контрабандою, зловживаннями наркотиками, організованою та іншою злочинністю від 26 жовтня 1993 року* // Офіційний вісник України. — 2007. — № 44. — Ст. 1830.

16. *Угода між Міністерством внутрішніх справ України і Федеральною службою Російської Федерації з контролю за обігом наркотиків про співробітництво в боротьбі з незакон-*

ним обігом наркотичних засобів психотропних речовин та їх прекурсорів від 28 січня 2011 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_375.

17. *Концепция* сотрудничества государств — участников Содружества Независимых Государств в противодействии незаконному обороту наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров. Одобрена Решением Совета глав государств Содружества Независимых Государств от 7 октября 2002 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_831.